

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ СУСПІЛЬСТВА ВІД ШКІДЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Досліджено вплив шкідливої інформації на суспільство, на підставі аналізу наукових точок зору та відповідних нормативно-правових актів розроблено авторське бачення поняття, ознак та видів шкідливої інформації, запропоновано заходи щодо захисту суспільства від впливу такої інформації.

***

Исследовано влияние вредной информации на общество, на основании анализа научных точек зрения и соответствующих нормативно-правовых актов разработано авторское видение понятия, признаков и видов вредной информации, предложены меры по защите общества от влияния такой информации.

***

The influence of harmful information on society is researched. The author's view of definition, features and species of harmful information are elaborated on the basis of analysis of scientific opinions and normative and legal acts. Measures on society protection from such information's influence are offered.

Інтеграція України в світове інформаційне суспільство є одним з основних напрямків державної політики в інформаційній сфері. Одна з особливостей сучасного етапу світового науково-технічного прогресу пов'язана з глобальною інформаційною революцією, стрімким розвитком і повсюдним впровадженням новітніх інформаційних технологій і глобальних засобів телекомунікацій. Проникаючи у всі сфери життєдіяльності держав, інформаційна революція формує головний інформаційний простір, в якому інформація набуває властивостей цінного елемента національного здобутку та стратегічного ресурсу. До нашого повсякденного життя упевнено увійшли такі одиниці вимірювання, як біти, байти, мегабайти. І якщо раніше цікавилися кількістю машинописних сторінок, які займає документ, то тепер все частіше кількістю кілобайтів.

Разом з тим стає очевидним, що поряд з позитивними моментами такого процесу створюється і реальна загроза використання досягнень в інформаційній сфері з метою, не сумісною із завданнями підтримки світової стабільності і безпеки, дотриманням принципів суверенної рівності держав, мирного врегулювання спорів і конфліктів, незастосування сили, невтручання у внутрішні справи, поваги прав і свобод людини.

Нинішній етап розвитку інформаційних технологій характеризується можливістю інформаційної дії на індивідуальну і суспільну свідомість, аж до загрози інформаційних воєн, внаслідок чого

неминучою протипагою свободи інформації стає проблема інформаційної безпеки, що зайвий раз підтверджує необхідність належного захисту прав і законних інтересів людини, суспільства і держави в цій сфері.

Причини такого становища полягають як у залежності людини і суспільства від інформації, що постійно зростає, так і в реалізації економічних і політичних інтересів з використанням інформаційних технологій. У зв'язку з наведеним актуалізується проблема боротьби з впливом шкідливої інформації в умовах інформаційного суспільства.

Необхідно відзначити, що в правовій науці, зокрема у сфері інформаційного права, проблеми регулювання інформаційних відносин розроблялися такими вченими, як А. Б. Агапов, І. В. Арістова, Ю. М. Батурін, І. А. Бачило, В. М. Брижко, Р.А. Калюжний, В. А. Копилов, Т. А. Костецька, О. В. Кохановська, П. У. Кузнецов, А. І. Марущак, О. Г. Марценюк, А. А. Письменицький, В. С. Цимбалюк, Ю. С. Шемшученко. Однак слід зазначити, що поняття шкідливої інформації та проблеми захисту від неї висвітлюються фрагментарно. Тож метою статті є дослідження правових питань захисту суспільства від шкідливої інформації, а завданням – визначення правових приписів, які встановлюють можливість здійснення такого захисту.

Перш ніж досліджувати поняття і особливості шкідливої інформації в умовах інформаційного суспільства, на наш погляд, необхідно нагадати поняття самої інформації. Поняття інформації, виступаючи як центральне у низці наукових галузей, продовжує залишатися одним з найбільш спірних і суперечливих. Інформація – унікальний ресурс, що створюється самим суспільством у процесі його життєдіяльності.

Існують наступні основні підходи щодо визначення терміна інформації:

- інформація – це сукупність відомостей, необхідних для активної дії на керовану систему з метою її оптимізації;
- інформація – це набір вузькоспеціалізованих даних, що продукуються в багатомільярдних кількостях у всіх сферах діяльності суспільства;
- інформація – це необхідний резерв і ресурс соціально-економічного розвитку суспільства, подібний до інших ресурсів: трудових, енергетичних, матеріальних;
- інформація – це цінний інтелектуальний ресурс в системі життєзабезпечення суспільства, найважливіша частина його інтелектуальної власності, частка якої все більш зростає в сучасному суспільстві.

Особливість інформації, інформаційних ресурсів полягає в тому, що, незважаючи на використання, що безперервно зростає,

відбувається постійне їх накопичення в обсягах, що збільшуються. Саме це стимулює розвиток і вдосконалення технології експлуатації інформаційних ресурсів технологій накопичення і розповсюдження інформації і відповідно правове регулювання цих процесів і суспільних відносин, які виникають.

Стаття 1 Закону України «Про інформацію» під інформацією розуміє «документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі» [1]. Дане визначення дозволяє виділити ознаки, що характеризують сутність такої інформації.

Першою ознакою слід назвати змістовність. Ця ознака виявляється через ототожнення інформації з відомостями, які виступають якимись символами осіб, предметів, фактів, подій, явищ і процесів.

Другою ознакою є незалежність форми подання відомостей. Вона виявляється через можливість існування відомостей про щонебудь в будь-якій сприйнятій формі: усній, письмовій, візуальній, акустичній і т. п. Відомості, виражені в знаках, зазвичай називають даними.

Інформацію можна розглядати як продукт, що створюється і використовується людьми в конкретних обставинах, тобто як об'єкт права у вигляді блага, що характеризує її корисність для учасників відносин, врегульованих правом.

Інформація, якщо її розглядати як благо, пронизує всі сфери як матеріального, так і ідеального, виявляючи себе не тільки в об'єктах матеріального світу, але і ідеальних продуктах інтелектуальної діяльності. Та і саме право як соціальний феномен є одним з різновидів інформації.

У процесі накопичення в суспільстві різних видів інформації зростає інтенсивність її споживання у всіх сферах життєдіяльності суспільства, що приводить до диференціації інформації в суспільстві. Вона може мати одну або декілька наступних властивостей і виступати як: джерело отримання знань у ході процесу освіти і виховання (при пізнанні); засіб організації систем (від первинного рівня до єдиного інформаційного простору), за допомогою якого здійснюється, зокрема, правове регулювання відносин між суб'єктами (через нормативно-правові акти, судові рішення і т. п.); джерело для ухвалення рішень (при управлінні); міра оцінювання і характеристики організованості систем (зокрема, інформаційні ресурси); джерело інформування про події, що відбуваються, і явища; джерело шкідливої дії на людину і суспільство; об'єкт інтелектуальної власності; товар у процесі її створення, зберігання і використання, передачі і розповсюдження.

У ході взаємодії інформації і суспільства відбувається зміна соціальних регуляторів, зокрема моралі, а також структурна зміна

всього суспільства. Інформаційне суспільство, як найбільш організована соціальна система, припускає не тільки вищий рівень обороту інформації, але і вищий ступінь регулювання цих відносин, зокрема необхідних обмежень у цій сфері, що можливо, перш за все, на правовій основі.

Розглядаючи інформацію, слід підкреслити, що право на інформацію є одним із найважливіших конституційних прав і свобод людини і громадянина, які визнаються і гарантуються в Україні. Визнання і гарантії права на інформацію в нашій країні відображають тенденцію відповідності вимогам міжнародних принципів і стандартів з прав людини. Ці принципи і стандарти знайшли своє втілення в основоположних міжнародних угодах про захист прав і свобод людини.

Нові інформаційні технології, засоби масової комунікації підсилюють можливість інформаційної дії на окрему людину, великі групи людей і населення країни в цілому. Численність публікацій у вітчизняній і зарубіжній науковій і періодичній літературі, що ілюструють небезпеки того або іншого інформаційного впливу, свідчить про актуальність належного правового захисту інтересів особи, суспільства і держави в даній сфері.

У науковій літературі захист від шкідливої інформації розглядається як одна з трьох складових інформаційної безпеки, тобто такого стану інформаційного середовища, яке забезпечує задоволення інформаційних потреб суб'єктів інформаційних відносин, безпеку інформації і захист суб'єктів від негативної інформаційної дії [2, с. 34].

Таким чином, особливе місце серед об'єктів захисту в системі забезпечення інформаційної безпеки посідає захист від дії шкідливої інформації. На відміну від випадків, коли держава повинна створювати умови для доступу до інформації і захисту інформації з обмеженим доступом, у даному разі держава повинна створювати умови для захисту самої людини і суспільства від шкідливого впливу певного роду інформації.

У юридичній літературі термін «шкідлива інформація» визначається по-різному. Одні вчені визначають шкідливу інформацію через негативну дію останньої на суб'єктів інформаційних правовідносин [3, с. 342]; інші – через можливий збиток, якого шкідлива інформація може завдати в результаті застосування або розповсюдження; пов'язують негативну інформаційну дію тільки із засобами масової інформації тощо [4, с. 574]. Очевидно, що у розумінні шкідливої інформації відсутня чіткість.

На наш погляд, шкідливу інформацію можна визначити як інформацію, що посягає на життєво важливі інтереси особи, суспільства і держави, характер і ступінь суспільної небезпеки від дії якої обумовлює необхідність ухвалення державою таких заходів,

які б забезпечували належний правовий захист від збитків, що завдаються цим суб'єктам в результаті її розповсюдження. Таким чином, можна виділити наступні ознаки шкідливої інформації: розповсюдження (надання) помилкової (неповної, спотвореної) інформації або ж правдивої, але невігідної інформації, що приховується або інтерпретується об'єктом; загроза завдання (завдання) шкоди життю, здоров'ю, іншим інтересам; легкість для сприйняття; приховане шкідливе спрямування; інформаційно-психологічна дія (з метою стимулювання певного типу поведінки) тощо.

Така інформація передається через ЗМІ, Інтернет, мобільний зв'язок, художню та іншу літературу, фільми, телепередачі, твори мистецтва тощо.

Усі ці засоби генерують громадську думку, надають чи замовчують інформацію. Інтернет, як засіб інформації та комунікації, стаючи доступнішим, все більше впливає на формування точки зору людини з того чи іншого питання. Специфіка Інтернету в тому, що він зрівнює шанси багатих і бідних в інформаційній війні. Якщо для друкування видань потрібні гроші на витратні матеріали, то вже зараз при мінімальній комп'ютерній грамотності можна швидко та безкоштовно створити велику кількість сайтів з компроматом на противника та розмістити їх на сервері будь-якої країни. Фільми та література відверто або приховано нав'язують стереотипи, установки, уявлення, які вигідні впливаючій стороні. На емоційно-чуттєвому рівні індивіду прищеплюється сприйняття або несприйняття чогось, вносяться корективи в світогляд. Перевага цих засобів у тому, що вони діють дуже делікатно, але з високою ефективністю, ніж при застосуванні грубої сили. Тобто подання шкідливої інформації через ці засоби є безпрограшним, тому що вона гарно сприймається цільовою аудиторією і користується певним кредитом довіри.

Але шкідлива інформація не означає неправдива. Висвітлення життя таких історичних персоналій, як Мазепа, Бандера, Шухевич, ролі ОУН-УПА, пропаганда української культури, мови, цінностей – гарна інформаційна зброя, шкідлива для тих, хто по своєму інтерпретує історію, не сприймає незалежність України, нав'язує свою культуру та ідеологію [5].

На підставі викладеного стає можливим визначити наступні види шкідливої інформації: неналежна реклама; інформація, що містить посягання на честь, гідність і ділову репутацію; непристойна інформація або порнографія; інформація, що викликає дискримінацію прав і законних інтересів особи; інформація, що справляє неусвідомлюваний негативний вплив на здоров'я людей.

Негативна інформаційна дія може бути відкритою і прихованою, істинною і помилковою, а сприйняття може бути усвідомленим і неусвідомленим. Сприйняття людиною такої інформації

ції може бути адекватним (відповідним змісту) або неадекватним, помилковим. Висновки і рішення з отриманої інформації також можуть бути вірними і помилковими, залежно від істинності або помилковості інформації, що надходить.

Особливістю шкідливої інформації є те, що конституційною підставою для обмеження інформаційних прав на її розповсюдження є захист основ конституційного ладу держави, моральності суспільства і здоров'я громадян.

Слід зазначити, що забезпечення захисту від шкідливої інформації ускладнюється низкою чинників. Щоб захистити своє право, треба розуміти, що воно порушене, а психологічний вплив, здійснюваний за допомогою інформаційних потоків, часто не усвідомлюється тим, на кого він спрямований. Це пов'язано, зокрема, з тим, що дія на поведінку людини виявляється головним чином через емоції і підсвідомість, а не на раціональному рівні. Нездатність усвідомлення шкідливості тієї або іншої інформації залежить також від віку людини. Проте, навіть коли інформація сприймається розумом, існує дуже багато можливостей для впливу на поведінку людини. Число інформаційних потоків, що проникають у свідомість і підсвідомість людини, настільки велике, що вкрай важко їх аналізувати і виділяти ті, які порушують права і свободи людини.

У праві міститься велика кількість норм, що обмежують або забороняють розповсюдження тієї або іншої інформації. Конституція України проголошує свободу думки і слова, світогляду та віросповідання, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію будь-яким законним способом, вибирати, мати або поширювати релігійні або інші переконання (ст. 34, 35). При цьому не допускається пропаганда або агітація до соціальної, расової, національної ненависті або ворожнечі, забороняється пропаганда будь-якої переваги, забороняється створення і діяльність об'єднань, цілі або дії яких направлені на розпалювання соціальної, расової, національної або релігійної ворожнечі (ст. 37) [6]. Багато міжнародно-правових актів також містять заборони і обмеження на розповсюдження інформації, у тому числі і релігійного характеру. Узагальнюючи ці норми, слід назвати такі критерії заборон і обмежень, як необхідність охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я, моралі і моральності, основних прав і свобод інших осіб.

Конституційні норми розвиваються в інших нормативних актах, наприклад Законах України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [7], «Про інформаційні агентства» [8], «Про телебачення і радіомовлення» [9], «Про захист суспільної моралі» [10] тощо.

Велика кількість питань в даний час пов'язана з рекламою. Закон України «Про рекламу» встановлює заборони на розповсюдження певної інформації, зокрема недобросовісної, недостовірної, неетичної, свідомо помилкової і прихованої реклами (ст. 7, 8) [11]. Проте механізм реалізації названих обмежень не встановлений. Притягнення до відповідальності «постфактум» в даному випадку не є адекватною мірою захисту прав людини, оскільки свій шкідливий вплив реклама вже справила, причому на необмежене коло осіб. У зв'язку із зазначеним необхідне створення механізму контролю над рекламою ще до її розповсюдження. Особливого значення останнім часом набувають питання, пов'язані з медичною рекламою. Прямий зв'язок реклами лікарських засобів із захистом здоров'я і життя людини очевидний. Відсутність належних обмежень розповсюдження шкідливої інформації в ст. 26 Закону України «Про лікарські засоби» [12] викликає необхідність ухвалення відповідних норм.

Найбільшу складність, як зазначалося вище, становить захист людини від неусвідомлюваного впливу. Чинне законодавство містить ряд норм, що забороняють таку дію. Відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» забороняється використання у програмах та передачах на телебаченні і радіо прихованих вставок, які впливають на підсвідомість людини та/або чинять шкідливий вплив на стан їх здоров'я [9]. Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про рекламу» забороняється використовувати засоби і технології, які діють на підсвідомість споживачів реклами.

На сьогодні вказаних норм явно недостатньо. Нагальною потребою є необхідність ухвалення комплексу норм, що регулюють розповсюдження інформації, яка здійснює вплив, який людина не усвідомлює. Заборони такого роду повинні міститися в законодавстві про вибори (передвиборна агітація), політичну рекламу, про охорону здоров'я громадян.

Підбиваючи підсумки, можна зробити наступні висновки:

– інформація та інфраструктура, що забезпечує можливість обміну інформацією між людьми, є одними з необхідних умов існування як окремої людини, так і людського суспільства в цілому. Потреба в інформації і інформаційному обміні обумовила виникнення відповідних суспільних відносин і, як наслідок, виникнення особливої сфери життєдіяльності суспільства – інформаційної сфери. Роль цієї сфери в забезпеченні розвитку людини і суспільства, їх цілі завжди була значною. Останнім часом у зв'язку з революційними змінами інформаційних технологій, використовуваних в інформаційній інфраструктурі, інформаційна сфера стає одним з чинників, що визначають перспективи розвитку людства;

– інформація є одним з найбільш ефективних засобів управління поведінкою людей, формування їх ставлення до навколишньої дійсності. Інформаційна дія є основним способом навчання і виховання людини, у зв'язку з чим вона використовується як основна механізмів соціального регулювання поведінки членів суспільства у всіх сферах їх життєдіяльності. Захищеність цих властивостей людини і суспільства, механізмів соціальної комунікації від загроз є умовою їх вільного розвитку.

Список літератури: 1. Про інформацію : закон України від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650. 2. Алексенцев А. И. Сущность и соотношение понятий «защита информации», «безопасность информации», «информационная безопасность» / А. И. Алексенцев // Безопасность информационных технологий. – 1999. – № 1. – С. 32–35. 3. Бачило И. Л. Информационное право. Основы практической информатики / И. Л. Бачило. – М. : Юриформцентр. – 2001. – 352 с. 4. Бачило И. Л. Информационное право : учебник / И. Л. Бачило, В. Н. Лопатин, М. А. Федотов ; под ред. акад. РАН Б. Н. Топорнина. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 789 с. 5. Україні потрібна інформаційна зброя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://narodna.pravda.com.ua/politics/4a9eaa62155bf/view_print/. – Заголовок з екрану. 6. Конституція України : Основний Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: закон України від 16 листоп. 1992 р. № 2782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1. – Ст. 1. 8. Про інформаційні агентства : закон України від 28 лют. 1995 р. № 74/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13. – Ст. 83. 9. Про телебачення і радіомовлення : закон України від 21 груд. 1993 р. № 3759-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10. – Ст. 43. 10. Про захист суспільної моралі : закон України від 20 листоп. 2003 р. № 1296-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192. 11. Про рекламу : закон України від 3 лип. 1996 р. № 270/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 39. – Ст. 181. 12. Про лікарські засоби : закон України від 4 квіт. 1996 р. № 123/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 22. – Ст. 86.

Надійшла до редколегії 17.12.2009